

Az iskolai napközi otthonok 20. századi fejlődése

A magyar iskolai napközi otthonok kialakulása, fejlődése lényegében a 20. században zajlott. Az ezredfordulóhoz közeledve fontos lehet vizsgálni és összegezni a problémátörténet főbb tényeit s tanulságait.

A napközi otthonok hatvanéves évfordulójának idején adtunk egy hasonló áttekintést. (1) Az akkor feltárt és leírt fontosabb történéseket most kiegészítjük az eltelt évtizedek ismert tényeivel és tapasztalataival. E tanulmány szerzője 1957-től – másokkal együtt – tevékeny résztvevője, talán alakítója is volt az „előremozgásnak”, az iskolai napközi otthonok fejlődésének. Mint olyan személy, aki 1996-tól „hivatalosan” is a napközi otthoni nevelés közoktatási szakértője, kötelességének érzi, hogy áttekintse szinte a teljes 20. századi fejlődést és ennek alapján „megálmodja” az iskolai napközi otthonok jövőjének alakulását.

A napközi otthonok szervezésének alakulása

A napközi otthonok történetéről bővebben – többek között – Nagy László, Füle Sándor, Elekes Pál írtak az eltelt negyven évben, (2) az általuk kiemelt történeti tények több szakmai kiadványban is megjelentek (3).

A 20. század első éveiben (az 1898. évi próbálkozások után) először Budapesten létesültek napközi otthonok, rendkívül szép és fontos emberbaráti, gyermekvédelmi és szociális megfontolásokból.

Az 1930-as években Nógrádi László és B. Czeke Vilma írásaikban (majd az 1933. évi *Magyar Pedagógiai Lexikonban*) már pontosan, az érzelmekre is hatóan fogalmazták meg, miért szükséges a napközi otthonokat létrehozni. Már sokszor leírtuk, de nem tudunk betelni az említett szerzők gyönyörű, máig legjobb cél-meghatározásával: „Ezeknek (a napközi otthonoknak – F. S. megj.) célja: pótolni a családi tűzhely melegét, az igazi otthon számkivetettjeinek testi és lelki táplálékot, testi és lelki nevelést nyújtani – reggeltől estig – a súlyos kereseti és megélhetési viszonyok áldozatainak, a mostoha családi tűzhelyek sápadt hamupipókéinak, akik különben a magukra hagyatottság keserű kenyerén rágódnak.” A napközi otthonok alapvető célja, lényege ma is a leírtakban található, még akkor is, ha az eltelt hatvan év alatt – különösen a „célmaniákus” szocialista pedagógia hatására – részletesebb célmeghatározások is napvilágot láttak. (4) A korábbi gyermekvédelmi és szociális célok mellett, a nevelés terén elért eredményeket és tennivalókat is hangsúlyozták!

Az első világháború Magyarországra nézve rendkívül súlyos következményei (és a gazdasági világválság) bizonyára közrejátszottak abban, hogy a napközi otthonok létrehozása, szervezése (bár a tömeges elszegényedés miatt különösen szükség lett volna rájuk) nem terjedt ki hazánk minden részére. Még az iparilag fejlettebb vidékeken, városokban sem hoztak létre kellő számban napközi otthonokat. Nagyon sok magyar gyermekre volt jellemző az, amit fentebb Nógrádi László és B. Czeke Vilma megfogalmazásában idéztünk. (5) A második világháború tovább súlyosbította a szegény rétegek gyermekeinek helyzetét. A működő napközi otthonok nagy szerepet tölthettek be a rászoruló gyerekek

támogatásában.

Tény, hogy tanévről tanévre jelentősen nőtt a napközivel rendelkező általános iskolák, továbbá a napközis csoportok és tanulók, illetve a napköziben foglalkoztatott pedagógusok száma. Az is igaz azonban, hogy a nagy társadalmi igény, a gyors növekedés miatt a napköziben foglalkoztatott nevelők között nagy volt a képesítés nélküliek aránya. Különösen az 1960-as években nagyon könnyen alkalmaztak képesítetlen „nevelőket” a napközi otthonokban. Ez a jelenség hozzájárulhatott annak az előítéletnek a kialakulásához, hogy „a napközi otthoni nevelő munkája az nem igazi pedagógiai tevékenység”. E rendkívül nehéz és sokrétű nevelőmunka „el nem ismertsége” a pedagógus szakma részéről meglehetősen nagy volt. Ma sem mondhatjuk el, hogy a helyzet e téren lényegesen megváltozott volna.

Az 1989-ben kezdődő rendszerváltás a napközi otthonok fejlődésében kezdetben megtorpanással járt. A mai napig nem igazolódtak azok a politikai elképzelések, hogy „a napközi otthonokra nincs szükség”, mert a nőknek nem kell majd dolgozniuk, a férfiak keresetükből el tudják látni családjaikat. Jól tudjuk, hogy a magyar családok nagy részét érintően az eltelt tíz évben mi történt. A nem várt tömeges munkanélküliség, a családok elszegényedése és egyéb „átmeneti”(?) társadalmi gondok a magyar családok nagy hányadát sújtják, s így növelik a szociálisan is (és nevelési szempontból is) a napközi otthoni ellátásra szoruló gyermekek számát. Akik ismerik az iskolák, a napközi otthonok mindennapi életét, az ottani (az onnan is kiszoruló, kimaradó) gyermekek fejlettségi állapotát, azok a napközi otthonok jelentős szervezeti és tartalmi fejlesztéséért kiáltanak. Így volt ez a korábbi évtizedekben is.

A nevelőmunka tartalmának fejlődése

A pedagógusok, a szülők, s főként a napközis gyermekek többségét a nevelőmunka tartalmának alakulása, „a testi-lelki nevelés” érinti elsősorban.

A napközi otthonok létrehozásának első évtizedeiben a nevelőmunka a pedagógiára és az egészségvédelemre, ezen belül a mindennapi tanulásra, tornára, játékra és egyéb munkavégzésre, gyakorlati tevékenységre irányult. Több helyen már kezdetben is ebédet és uzsonnát kaptak a gyerekek. Az 1930-as években (és utána) a napközi otthoni nevelőmunka tartalmát az igazi családi otthon részbeni pótlása, a testi gondozás (étkezés, meleg helyiség, fűrésztés biztosítása), az orvosi felügyelet, a játszva nevelés, a szórakozást nyújtó foglalkozások és a másnapi leckére való felkészülés jelentették.

Az 1940-es években azonban (ezt az akkori *Kézikönyvből* és egyéb iskolai dokumentumokból tudjuk) az említett szociális és gyermekvédelmi feladatok mellett, hangsúlyosabban megjelentek a nevelési tennivalók, elsősorban az erkölcsi, a vallásos és a hazafias nevelés. A második világháború utáni napközi otthonokban is visszaszorult a hitoktatás, a vallásos nevelés, az erkölcsi nevelés, de a nevelési feladatok többsége nem változott. (6)

A napközi otthoni nevelőmunka tartalmának fejlődése az 1957. év után vált erőteljesebbé.

Az elméleti kérdések (gyakorlat számára való) alaposabb kidolgozása elkerülhetetlené vált. Az 1960. évi Napközis Nevelők 1. Országos Tanácskozása is sürgette a jó tapasztalatok terjesztését. Több szerzővel együttműködve megírtuk, megszerkesztettük a napközis nevelés gazdagabb tartalmú, nevelési (főként a szabadidő töltési) kérdéseket elemző új „kézikönyvet”. (7) E könyv megjelenését követően rendkívül jelentős mennyiségű, jó minőségű tanulmány, cikk, tapasztalatgyűjtemény látott napvilágot. (8) Elmondható, hogy az eltelt száz év alatt, az 1960–1980-as években jelent meg a legtöbb publikáció a napközi otthoni nevelésről.

Pedagógus szakmai körök, publikációk állandó témájává vált a „hagyományos” napközi otthonok szervezeti, tartalmi fejlesztése. (Lásd pl.: *Kozma Tamás, Petrikás Árpád* tudományosan is igényes írásait, de *Eperjesi Gézané, Kereszty Zsuzsa, Somogyi Elek*, valamint

Abrudbányay János témával kapcsolatos cikkeit, könyveit, a mi írásaink mellett. Az új felvetésekre, kezdeményezésekre konkrétan utalunk az 1997. évi *Alkalmazott pedagógia* című főiskolai jegyzetünkben. (9)

A dicsérendő kezdeményezések, jelentősebb tartalmi próbálkozások (iskolaotthon, klubnapközi) helyenként (sajnos, nem országosan) a nevelőmunka tartalmának gazdagításával jártak, de nem voltak elméletileg kellően kidolgozva, így nem lehettek „átütők” és időtállóak.

A napközis nevelőmunka tartalmának fejlesztése/fejlődése érdekében sokat tettek – a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium mellett – a Megyei Pedagógus Továbbképzési Központok (ma: a Pedagógiai Szolgáltató Intézetek). A rendszerváltás után a Fővárosi Pedagógiai Intézet mellett néhány megyei pedagógiai intézet (pl. Fejér megyében) igényes továbbképzéseket szervezett a napközi otthoni pedagógusok részére.

A tartalmi fejlesztést, az elméleti alapok tisztázását (az 1970-es évektől) a tanárképző főiskolák neveléstudományi tanszékei irányítják. (10) Az egr Eszterházy Károly Tanárképző Főiskolán 1995-től a vezetésemmel a pedagógia szakos levelező hallgatók napközi otthoni (négy féléves!) specializációja folyik. Az 1998–99-es tanévben pedig *Balázs Sándor* tanszékvezető irányításával, a *Napközi otthoni és kollégiumi nevelés* hatvanórás továbbképzési programját indítottuk el. (11)

A mai helyzet főbb jellemzői

Az általános iskolák 20. századi gyakorlatában (az általunk ismert tények alapján), a jelentős kivételektől eltekintve, minden „napközi otthoni variáns” fellelhető volt. Ez napjainkban is így van! Még mindig vannak (a rendszerváltás után nőtt is a számuk) a csak „megőrző hely” színvonalán működő napközi otthonok. (12) Ez a szint is lényegesen jobb, mintha ilyen otthonok nem működnének! Napjainkban jellemző az 1996. évi Köznevelési Törvény óraszám csökkentésének hatására a „tanulószoza” jellegű napközi otthoni tevékenység elterjedése. Ezt a nevelési formát sem becsüljük le, mert megőrzést, étkezést, tanulást is nyújt. A 20. században (különösen az 1940-es és az 1960–1980-as években) voltak már nevelési szempontból jobb napközi otthonok. Erről egy több évtizede napközi otthoni szakfelügyelői munkát végző szakember, Abrudbányay János értékes írásai is meggyőznek minket. (13)

A mai napközi otthoni nevelés tényleges helyzetének megítéléséhez fontos a következőket megemlíteni:

1. Az elmélet és a gyakorlat egységét tekintve nem jó a mai helyzet, pedig erre kitűnő példát adott *Burchardt Erzsébet Gyakorlati gyermekvédelem* című könyve. (14)

2. A napközi otthoni nevelőmunka színvonala rendkívül széles skálán helyezkedett el a múltban és ez ma is így van. Hiányzik még a szakmai (iskolavezetői, nevelői, szülői, tanulói) viszonyítási alapoknak a kidolgozottsága. Egy ilyen országos felmérésre már 1963-ban kísérletet tettünk, s összegeztük az eredményeket is. (15)

3. A napközi otthonba kerülő pedagógusok döntő többsége erre a speciális felkészültséget (és rátermettséget is) igénylő szakterületre nincs felkészítve.

4. Az iskolák (1998–1999-es tanévtől bevezetésre került) pedagógiai programjaiban (huszonnégy iskola programjának szakértői véleményezését végeztük el) „nincs a helyén” a napközi otthoni nevelőmunka! Többségük csak a megőrző hely tartalmát „célozta meg”. Talán változna a helyzet, ha a napközi tematika helyet kapna az iskolafenntartók, oktatási irányítók és a köznevelési vezetők (az igazgatók és helyetteseik) képzésében és továbbképzésében.

5. Lényegesen nehezedtek az iskolai napközi otthonok tanulóinak nevelési körülményei. Több a súlyosan hátrányos helyzetű, nehezen nevelhető, veszélyeztetett tanuló. Ezeknek a problémáknak a megoldása a napközis nevelők professzionális pedagógiai és pszicho-

lógiai kultúráját igényelnék! Ezen a téren azonban a korábbiakhoz képest nincs javulás; sőt, a helyzet romlása figyelhető meg!

6. A napközi otthoni nevelőmunkához kevés (az előző évtizedekhez viszonyítva kevesebb) jó szakirodalom áll a pedagógusok rendelkezésére. A megjelenő tanulmányok, új jegyzetek (már csak az áruk miatt is) nem jutnak el az iskolák, illetve a nevelők többségéhez. Tapasztaltuk, hogy nem is tudnak azokról, még az iskolák vezetői sem. „Mindenki más-képp csinálja”, ahogyan gondolja, ahogyan tudja a napköziben folyó „megőrzést”, a „tanulószerűt”, az „iskolaotthonoszerű” nevelést. A napköziben dolgozó nevelők egy része tudja, mit és hogyan. Az érdeklődő pedagógusok ismerik a régi napközi szakirodalmat, de új gyakorlatilag alig van. (16)

7. Megítélésünk szerint a napközi otthoni nevelés témáinak kutatásával foglalkozók száma is kevés. Néhány esetet kivéve nem fordult elő, hogy egyetemi doktori disszertáció vagy kandidátusi értekezés tárgya lett volna a terület.

Amíg a „napközis” név (...pedagógus, ...tanuló, ...szakértő, ...kutató) „lenézett” marad, mert a 20. század nagyobb részében az volt és jelenleg is az, addig érdemleges változás a színvonalban nem lesz. Pedig a napközi otthoni nevelés nem csak „szükséges rossz”, hanem a pedagógiának egy értékes, fontos alkalmazott ága. Ezért a szemlélet változása, az alkotó, illetve az alternatív pedagógia eredményeit is felhasználó napközis tevékenység művelése elmaradhatatlan.

Az eddig adott helyzetértékelés bizonyára további árnyalásra szorul. Az 1989–1997 közötti években megjelent, napközivel foglalkozó szakmai írások mutatják, hogy nem egyértelműek a napközi otthonok és a napközis nevelők szerepére vonatkozó értelmezések. *Gyalus János* már említett cikke mellett, *Pálosi Ágnes Szüntessük meg a napközi otthonok gyermekmegőrző jellegét* vagy *Sólyomné Kajtár Mária Kísérlet a napközi otthonok megmentésére* című írása is mutatja, hogy számos gond tapasztalható a napközi otthonok fejlődése terén. Többen (például *Piegelné Csényi Magdolna*) keresik a gyermekek napközbeni ellátásához az új lehetőségeket. Mindezek a mai helyzet fontos tükrözői, de azt is bizonyítják, hogy a századforduló óta *ellentmondásosan fejlődő* napközi otthonok a 20. század végén is küszködnek, élnek, mert szükség van rájuk.

A mai helyzet jellemzői között (ez is régi téma) a napközi otthonok tárgyi-dologi feltételeiről is említést kell tennünk. Nem általánosítható, de még „egy jól mutató” iskolában is előfordul, hogy a napközi otthon berendezése, felszerelése szegényes.

S ezt „nem az álmaink napközi otthonaihoz viszonyítva mondjuk”, csak igazi „életszerű” napközi otthonokat szeretnénk! Örömdetesesen ilyenek is vannak! Szeretnénk hinni, hogy egyre inkább az igazi, gyermekközpontú napközi otthonok lesznek majd nagyobb számban.

A napközi otthonok várható jövője

A távlatokról a már említett 1965. évi összegzésünkben is írtunk. Akkor egy dinamikus fejlődő nevelési intézmény fejlesztésének napirenden levő kérdéseit érintettük, meglehetősen derűlátó módon. Most már egy nagyobb időszakot belátva – a százéves múltú „emberbaráti”, „nevelési” intézmény fejlődéstörténetét, tapasztalatait jobban ismerve – gondolkodunk a várható jövőn. Arra a nagy kérdésre, hogy a napközi otthoni nevelésből mit vigyünk (és mit ne vigyünk) át a 20. századból a 21. századba, csak részleges választ tudunk adni.

Huszonöt évvel ezelőtt, a napközi otthoni nevelésről készült első tanárképző főiskolai jegyzetünkben azt írtuk: „Azt szeretnénk, ha valamennyi magyar iskolai napközi otthon és egésznapos iskola örömteli, boldog, értékes gyermekkort tudna nyújtani az oda-kerülő gyermekeknek...”

Ezt tartottuk és tartjuk ma is a legfontosabbnak! Mindenekelőtt ezt a szándékot vigyük

át a 21. század napközi otthonaiba.

Már 1960-ban, a Napközis Nevelők I. Országos Tanácskozásán javasoltuk, hogy ideje lenne megváltoztatni a „napközi” szót. Ennek a szónak kellemetlen „mellékzöngéje” van a pedagógusok, a szülők, a tanulók, de még a hivatalos szervek előtt is! Szerte Európában (és a világ fejlett oktatási rendszerekkel rendelkező államaiban) a hasonló funkcióval, célokkal létrehozott intézmények jól beleillenek az „egésznapos iskola” fogalmába. A „napközi” elnevezést már ne vigyük át a 21. századba! Az „otthon” szó nagyon fontos, de ne az elnevezésben, hanem a délutáni iskolai tevékenység külsőségeiben és tartamában jelenjen meg. Az „otthonosság” biztosítása egy ilyen célú intézmény számára a 21. században alapvető feladat kell legyen! A százéves fejlődés alatt a „napközi” otthonokban felhalmozódott igazi értékeket, a tevékenységrendszer egészét, kipróbált és eredményeket biztosító tartalmát, sajátos módszereit „vigyük át” a 21. századba!

Az 1989-ben kezdődő rendszerváltás a napközi otthonok fejlődésében kezdetben megtorpanással járt. A mai napig nem igazolódtak azok a politikai elképzelések, hogy „a napközi otthonokra nincs szükség”, mert a nőknek nem kell majd dolgozniuk, a férfiak keresetükből el tudják látni családjaikat. Jól tudjuk, hogy a magyar családok nagy részét érintően az eltelt tíz évben mi történt. A nem várt tömeges munkanélküliség, a családok elszegényedése és egyeb „átmeneti”(?) társadalmi gondok a magyar családok nagy hányadát sújtják, s így növelik a szociálisan is (és nevelési szempontból is) a napközi otthoni ellátásra szoruló gyermekek számát.

„Az egésznapos általános iskolának” hazánkban értékálló, követhető, továbbra is alkalmazható anyagai vannak! Jó lenne ennek korszerű szintézisét megteremteni, az ebben a században megjelent, hazánkban a rendszerváltás után ismét élő, alternatív pedagógiai gondolatrendszerek adaptációja útján is. (17) Itt az ideje és a lehetősége annak, hogy kiváló szakemberek egy csoportja megírja *Az egésznapos iskola pedagógiája* című átfogó munkát, beleértve ebbe a mai napközi otthoni pedagógiát! (18)

A 21. századba jelentősen továbbfejlesztve (és egyetemi-főiskolai színvonalon megvalósítva) „vigyük át” a speciális (jelenleg napközinek nevezett) intézmény pedagógusainak képzését, továbbképzését. Egy ilyen speciális alapképzéshez kidolgozott program és jelentős tapasztalat áll rendelkezésre. (19) A napköziben működő pedagógusok továbbképzését pedig például az egri és a szegedi tanárképző főiskolák bevált programjainak ötvözése alapján lehet beépíteni az új továbbképzési rendszerbe. (20)

„Ne vigyük át” a 21. századba a mai napközi otthonok feltételrendszerének szegénységét, iskolán belüli épületi (általában egy

osztályterem) elhelyezését, szegényes (nem otthonos) berendezését és rendkívül minimális felszerelését, amely egyik alapfeladat jó megoldásához sem elegendő.

„Ne vigyük át” (sőt, sürgősen szüntessük meg) a jelenlegi napközi otthonokban dolgozó pedagógusok „lenézetttségét”. Azt a „történelmileg kialakult hamis hierarchiát”, amely egymás alá, illetve fölé rendeli a különböző életkorú gyermekekkel (és az osztálymunkától eltérő nevelési szintereken) foglalkozó pedagógusokat. A lényegyet kell észrevétni minden pedagógus szakemberrel – ugyanazt az embert nevelik, csak életének más-más szakaszában és más-más nevelési szintereken. Nem biztos, hogy a napközi otthon pedagógusainak könnyebb a munkája, mint az osztályban tanítónak! Mások a szerepek! A napközi otthon lazább szervezeti keretei között, a kimerült tanulókkal már nehezebb a kívánatos nevelői szerepeket megvalósítani!

A legfontosabb tennivalók összegzése

Az eddig leírtakból számos tennivaló adódik a jelen, de a jövő számára is:

1. a speciális tartalmú nevelőmunkára rátermett, jól kiképzett és rendszeresen továbbképzett, idegrendszerileg is ép pedagógusok biztosítása;
2. a jelenlegi „napközi otthoni” nevelés feltételrendszerének „jó európai-szintű” biztosítása;
3. a gyermekközpontú napközi otthonok létrehozása, ennek érdekében fokozatosan jó szubjektív és objektív feltételek biztosítása.

A lényeg Burchardt Erzsébet szerint, hogy a gyermekek vágyai és kívánságai (ha azok realizálhatók) valósuljanak meg a napközi otthonban. Érezzék ott jól magukat, mert olyan gazdag programokban van részük, amit a nem napközisek „csak ritkábban élvezhetnek”. Az ilyen „otthonokban” minden a gyermekekért van! A 21. század „Egésznapos általános iskolájában” a gyermekek maguk is alakítói lehetnek mindennapi életüknek. A pedagógusok hagyományos és új szerepeit jól betöltő „napközis” nevelők okosan irányítják, segítik őket. (21) A 20. századi napközi otthoni fejlődés fontos tanulsága, hogy az igazi pedagógus (aki azonosul „napközis” szerepével), nevel, oktat, magyaráz, informál, tanácsot ad, korlátokat állít, mérgeledik, örül, bosszankodik, bátorít, vitatkozik stb. – ahogyan arról a német *Hermann Giesecke* írt egy tíz évvel ezelőtt megjelent munkájában. (22)

A jelenlegi magyar „napközi otthonok” (lehet, hogy már más néven) olyan Magyarországon fejlődnek tovább, amely már az Európai Unió tagja lesz, ahol a minőségi szempontok, a nevelési eredmények – egészen biztosan – jóval nagyobb hangsúlyt kapnak. (23)

Jegyzet

(1) FÜLE SÁNDOR: *Az iskolai napközi otthoni nevelőmunka fejlődése és perspektívái. Tanulmányok a neveléstudomány köréből* 1965. Akadémiai Kiadó, Bp. 1966, 313–338. old.

(2) *Kézikönyv az általános iskolai napközi otthon-vezetők számára*. Szerkesztette: NAGY LÁSZLÓ. Tankönyvkiadó, Bp. 1957, 3–6. old.; ELEKES PÁL: *Napközi otthonaink története. = Ismerkedjünk az iskoláinkban folyó egésznapos neveléssel*. Magyar Pedagógiai Társaság, Bp. 1971.

(3) Pl.: FÜLE SÁNDOR–RÓZSA ÉVA: *A napközi otthoni és az egésznapos iskolai nevelőmunka*. Tankönyvkiadó, Bp. 1974, 7–26. old.; FÜLE SÁNDOR: *Nevelőmunka az általános iskolai napközi otthonokban*. Tankönyvkiadó, Bp. 1975, 13–46. old.

(4) FÜLE SÁNDOR: *Alkalmazott pedagógia. (A napközi otthoni és a nevelőotthoni nevelés)*. Tanárképző Főiskolai jegyzet. Líceum Kiadó, Eger 1997, 11–20. old.

(5) L. *A gyermekszerepet iskolája*. Szerkesztette: NÓGRÁDI LÁSZLÓ–B. CZEKE VILMA. Kiadta: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye közönsége, 1930.

(6) Lásd a Nagy László által szerkesztett *Kézikönyv...-ben*, i. m., 7–8. old.

(7) *A napközi otthoni nevelés kérdései*. Szerkesztette: FÜLE SÁNDOR. Tankönyvkiadó, Bp. 1963, 230. old.

(8) Lásd pl.: *Általános iskola napközi otthon-vezetők tapasztalatainak gyűjteménye I–II*. Szerkesztette: SOBOR JÓZSEFNÉ. Tankönyvkiadó, Bp. 1961.

(9) FÜLE SÁNDOR: *Alkalmazott pedagógia*, i. m., 15–20. old.

(10) FÜLE SÁNDOR: *Pedagógia szak a tanárképző főiskolán*. Köznevelés, 1972. 5. sz.; Uő.: *Újra a pedagógia szakról*. Köznevelés, 1974. 21. sz.

(11) FÜLE SÁNDOR: *Útmutató a „Napközi otthoni és kollégiumi nevelés továbbképzési csoport részére”*. Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Neveléstudományi Tanszékének továbbképzési programja, Eger 1998, 14. old.

(12) GYALUS JÁNOS: *A gyermekmegőrzésen túl. (A napközis nevelő feladatai)*. Tanári kézikönyv. Raabe Kiadó, Bp. 1994.

(13) ABRUDBÁNYAY JÁNOS: *A napközi otthoni nevelőmunka alapkérdései I–II*. Pest Megyei Pedagógiai Intézet, Bp. 1985. és 1989. (Egyéb írásairól az *Alkalmazott pedagógia* című főiskolai jegyzetünk 191. lapján adunk jegyzéket (11. címszó!))

(14) BURCHARDT ERZSÉBET: *Gyakorlati gyermekvédelem. (Óvodák és napközi otthonok munkaterve)*. Exodus Kiadó, Bp. 1945.

(15) FÜLE SÁNDOR: *A napközi otthonok 1962–63. tanévi nevelőmunkájának tapasztalatai és a jövő tanévi továbbfejlesztés irányai*. Országos Pedagógiai Intézet, Bp. 1963. április 13. (Lásd még Daróczy Sándor ismertetését a Köznevelés 1963. szeptember 27-i számában!)

- (16) Füle Sándor említett könyveiről, jegyzeteiről van szó. Lásd még: KERESZTY ZSUZSA: *Bevezetés az egésznapos nevelésbe. (Napközi, iskolaotthon, klubnapközi)*. Tankönyvkiadó, Bp. 1984; EPERJESSY GÉZÁNÉ DR.: *Mire jó az egésznapos nevelés?* Tankönyvkiadó, Bp. 1981.
- (17) Vö.: GÁSPÁR LÁSZLÓ: *Neveléstudományok*. OKKER Kiadó, Bp. 1997, 8–10. old.
- (18) PETRIKÁS ÁRPÁD: *Iskolapedagógia*. OKKER Kiadó, Bp. 1997, 283. old.
- (19) FÜLE SÁNDOR: *Alkalmazott pedagógia*, i. m., 201–233. old.
- (20) Lásd ehhez: FÜLE SÁNDOR: *Útmutató...*, i. m., 2–14. old.
- (21) = ZRINSZKY LÁSZLÓ: *Pedagógusszerepek és változásai*. Új Pedagógiai Közlemények, ELTE Neveléstudományi Tanszék kiadványa. Bp. 1994, 66. old.
- (22) GIESECKE, H.: *Über die antiquiertheit des Begriffes „Erziehung“*. Zeitschrift für Pädagogik, 1987, 3. sz.
- (23) *Jelentés a magyar közoktatásról 1997*. Országos Közoktatási Intézet, Bp. 1998, 191–304. old.